

WIE IS ER BANG VOOR
DE LIJKWADE VAN TURIJN?

MARK HEIRMAN

Wie is er bang
voor de lijkwade
van Turijn?

Houtekiet
Antwerpen / Utrecht

Alle ideeën zijn misdadig zodra mensen
zich van de absolute waarheid ervan overtuigen
en het in hun hoofd halen
ze aan iedereen op te dringen
JEAN-MARIE BLAS DE ROBLÈS

Waarheid is niet onzichtbaar, maar ongrijpbaar.
Daarom schuilt er meer waarheid
in een kathedraal dan in een dogma
RIK TORFS

© Mark Heirman/Houtekiet/Linkeroever Uitgevers nv 2012
Houtekiet, Katwilgweg 2, B-2050 Antwerpen
www.houtekiet.com
info@houtekiet.com

Omslag Jan Hendrickx, naar De Heilige Lijkwade
van de Milanese barokschilder
Giovanni Battista della Rovere (1560?-1630?)
Foto auteur Sara Engels
Zetwerk Intertext Antwerpen

ISBN 978 90 8924 208 2
D 2012 4765 2
NUR 740

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of
openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze
ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.
No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint,
microfilm or any other means, without written permission of the publisher.

Inhoud

Woord vooraf 7

SPOREN

- 1 | Materiële gegevens 11
- 2 | De meest bekende relikwie 17
- 3 | Een kwestie van terminologie 23

VERHALEN

- 4 | Een Frans verhaal 29
- 5 | Het geheim van de tempeliers 35
- 6 | Het Huis van Savoie 41

TRADITIES

- 7 | Het grootste reliekschrijn ter wereld 47
- 8 | Het jaar dat de lijkwade weer verdween 53
- 9 | Het ware gelaat van de orthodoxie 59

EDESSA

- 10 | Het kleed van Edessa 65
- 11 | De lijkwade belaagd 71
- 12 | De lijkwade en de graal 77

WETENSCHAP

- 13 | De sindonologie 83
- 14 | Met Amerikaans geweld: de STURP 89
- 15 | Het C14-verdict, de koolstofdatering 95

ONTMASKERD

- 16 | Een vervalsing uit de 14de eeuw 101
- 17 | Een Vaticaanse meevaller 107
- 18 | Vragen bij de C14-datering 113

VERKLARINGEN

- 19 | Een vernuftig kunstwerk? 119
- 20 | Het bewijs dat Christus verrezen is 125
- 21 | Het bewijs dat hij Zijn kruisiging overleefde 131

FUNDAMENTEN

- 22 | Wat zeggen de evangelies? 137
- 23 | Verrijzenis en hemelvaart 143
- 24 | Het Vaticaanse dilemma 149

Lectuur 155

Woord vooraf

Het is weinig waarnemers opgevallen dat paus Johannes-Paulus II in maart 1983 tijdens zijn reis naar Zuid-Amerika een bizarre tussenstop inlaste in Lissabon. Bizar, omdat hij daar de bejaarde Italiaanse ex-koning Umberto II van Savoie ontmoette die hem... de lijkwade van Turijn toevertrouwde. Het was geen dag te vroeg. Nauwelijks twee weken later overleed de 79-jarige Umberto in Portugal.

Pas in 1983 werd de lijkwade van Turijn dus eigendom van de Heilige Stoel. Sinds 1578 was de lijkwade eigendom van de hertogen van Savoie, de latere koningen van Sardinië, de nog latere koningen van Italië. Vandaar dat elk onderzoek van de lijkwade van Turijn tot 1983 de instemming van de Italiaanse koningen of van ex-koning Umberto II vereiste, erfgenamen van het Huis van Savoie. Weliswaar werd de aartsbisschop van Turijn, steevast een kardinaal, al in 1578 de feitelijke hoeder over de lijkwade, maar als het er op aankwam, was het de vaandeldrager van het Huis van Savoie die met betrekking tot de lijkwade zijn fiat moest geven. Nog in 1973 en 1978 was de instemming van ex-koning Umberto II vereist om de lijkwade wetenschappelijk te mogen onderzoeken.

Dat het Vaticaan in 1983 de lijkwade werd toebedeeld, was dus geen *fait divers*. Nooit eerder had het Vaticaan zeggingskracht over de lijkwade. Meer dan duizend jaar lang bleef de lijkwade, als we de

tradities mogen geloven, in het christelijke Oosten, in Edessa, Jeruzalem of Constantinopel. Pas in de 14de eeuw dook de lijkwade op in het Westen, met name in het Franse Lirey bij Troyes (Champagne). Ze kwam in het bezit van feodale heersers, nazaten van Geoffrey de Charny, die nauwelijks naar Rome opkeken. Het was een kleindochter van Geoffrey, Marguerite de Charny, die de lijkwade in 1453 verkocht aan de hertogen van Savoie. En in de 16de eeuw verhuisde de lijkwade naar Turijn, omdat het Huis van Savoie dat een betere en veiligere plaats vond dan Chambéry in de Franse Alpen. Met Rome had de lijkwade, tot 1983, formeel niets te maken.

Maar was de lijkwade van Turijn, zoals de traditie het wil, wel de lijkwade die Jozef van Arimatea omstreeks het jaar 30 kocht om er de gekruisigde Nazarener, overigens in zijn eigen grafkelder, in op te bergen? Na bijna honderd jaar wetenschappelijk onderzoek kreeg die traditie alvast een forse dreun, toen het C14-verdict, de fameuze koolstofdatering, in 1988 liet horen dat het omstreden lijnwaad niet uit de eerste eeuw AD dateerde, maar uit de jaren 1260-1390. Dat waren de jaren dat de lijkwade voor het eerst in Lirey opdook. Er werd dus wetenschappelijk bewezen dat het om een vervalsing ging, geen authentieke getuige van de verrijzenis maar een door mensen vervaardigd kunstwerk uit de 13de of 14de eeuw.

Die conclusie kon sindonologen, wetenschappers uit diverse disciplines die al honderd jaar de lijkwade (in het Grieks en het Latijn de *shroud*) onderzoeken, nooit echt overtuigen. Omdat de sindonologen ook andere pijlen op hun boog hebben dan de omstreden C14-datering. Nooit eerder en nooit later werd een christelijke relikwie zo intens en zo langdurig door wetenschappers onderzocht. En die kwamen vaak tot heel andere conclusies dan het C14-verdict. Over het eerste christelijke millennium kon op dit punt nooit overeenstemming bereikt worden. Maar dat de lijkwade, of een gelijkaardig lijnwaad, in de jaren 943-1204 in Constantinopel te zien was, eeuwenlang de allergrootste stad van de christenheid, staat

vast. En die datering valt ver buiten de uitersten van het C14-verdict.

Opvallend genoeg waren het Vaticaan en de kardinaal-aartsbisschop van Turijn in 1988 er als de kippen bij om het C14-verdict vrijwel klakkeloos te aanvaarden. Omdat ze ervan uitgingen dat de C14-datering even precies en even vlekkeloos was als een DNA-onderzoek? Of gewoon omdat een historische vervalsing hen beter uitkwam dan een authentieke lijkwade? Want de authenticiteit van de lijkwade heeft geen paus ooit uitdrukkelijk bevestigd. Voor de pausen was de lijkwade een icoon of een kunstzinnige voorstelling van het lijden en sterven van de Nazarener. Maar die icoon kwam te dicht bij de verrijzenis en bij de oudste christelijke dogma's om ooit de authenticiteit ervan te erkennen.

Met dat uiterst voorzichtige en bedachtzame standpunt blijft het Vaticaan trouw aan zichzelf. Rome schuwt elk onderzoek en elke opinie die de christelijke dogma's in gevaar zouden brengen. Dat blijkt ook uit de Vaticaanse reactie op de ontdekking van de laatjoodse teksten van Qumran (een ruïne aan de Dode Zee, blootgelegd in 1947) en de vroegchristelijke Nag Hammadi-geschriften (in 1945 teruggevonden in Egypte). Teksten en geschriften die zo dicht bij de Nazarener komen dat Rome de auteurs van Qumran liefst naar de 2de eeuw v.C. verbant, en die van Nag Hammadi naar de 2de eeuw n.C. Ver genoeg van de historische Nazarener verwijderd om hem niet te besmeuren. Dat geldt trouwens ook voor omstreken tijdgenoten van de Nazarener als Maria Magdalena, mogelijk dé vrouw van Zijn leven, en Jacobus de Rechtvaardige, 'de broeder des Heren' en de eerste bisschop van Jeruzalem.

Feit is dat sinds 1983, en pas dan, op de lijkwade geen onderzoek meer kan verricht worden zonder Vaticaanse toestemming. Daarom is er sinds 1988, het jaar van het door het Vaticaan gewenste C14-verdict, nog weinig gebeurd. Zonder daar veel woorden aan vuil te maken, werd vakkundig onderzoek sindsdien door Rome gewoon stilgelegd. Weliswaar bleven sindonologen hun versie van

de feiten herkauwen. Maar de kans dat de Vaticaanse eigenaar van de lijkwade nog nieuwe initiatieven zou nemen, is sinds 1988 vrijwel uitgesloten. Alsof het Vaticaan in 1988 vanuit onverdachte hoek – het C14-orakel – het verdict kreeg waar het op hoopte. Het verdict waarmee ze de eeuw van het wetenschappelijk onderzoek van de lijkwade glorieus, want in haar voordeel, kon afsluiten.

1

Materiële gegevens

Wat wij vandaag kennen als de lijkwade van Turijn is een rechthoekige witlinnen doek van circa 4m30 op 1m10, geweven van vlasgaren. De afmetingen zijn geen exacte cijfers. Zo heeft de Welshe natuurwetenschapper Rodney Hoare (1927-1997) het over een lengte van 4m36. Dat verschil is niet ongewoon. Doorheen de jaren kan een linnen doek van die omvang rekken of krimpen, zeker als het doek wordt opgespannen of opgeborgen. Bovendien werden al in de 16de eeuw stukjes van de lijkwade geknipt, misschien als een relikwie van een relikwie, en werd het lijnwaad herhaaldelijk versted of gerestaureerd. Minstens twee keer ging het om een grondige restauratie, na een grote brand in 1532 in de kapel van Chambéry en toen het linnen in 1694 werd overgebracht naar een nieuwe kapel in de kathedraal van Turijn.

Waarover geen discussie mogelijk is, is dat de lijkwade een vlaslinnen doek is. Volgens de Brugse sindonoloog Oktaaf Boie, eigenlijk een germanist, is de bewuste vlasvezel een product van de vlasfamilie - de *Linaceae*. In dit geval de *Linum usitatissimum*, met blauwbloeiende en witbloeiende rassen. Dat het witlinnen doek tweeduizend jaar geleden geweven werd, is perfect mogelijk. In gunstige omstandigheden opgeborgen, zijn er in diverse musea

veel oudere linnen weefsels bewaard gebleven. Volgens Boie werd het lijnwaad in Sidon geweven, in die dagen een Fenicische havenstad met een welvarende vlasvezelproductie, thans een havenstad in Zuid-Libanon. Dat bevestigde ook de befaamde Franse historicus van de weefkunst, Jacques Anquetil, niet te verwarren met de gelijknamige wielrenner.

De vlasteelt, het bewerken van stengels en vezels, het spinnen van vlagaren en het weven van vlaslinnen was de mensheid op dat moment al zesduizend jaar bekend. Bakermat van de vlasscultuur was naar verluidt de Kaukasus, van waaruit de vlasscultuur zich sinds het zesde millennium v.C. verspreidde over Egypte, Fenicië, Mesopotamië, India, China. Zo vereerde het oude Egypte Isis als 'de godin die de Egyptenaren de vlasteelt had aangeleerd'. Priesters van Isis droegen het zuiverste linnen. Wellicht waren het de Feniciërs die de vlasscultuur in het tweede millennium v.C. ook naar Europa brachten. Zowel Kelten als Germanen produceerden al linnen. Ten tijde van Jezus van Nazareth waren de Fenicische steden Sidon en Tyrus gekende centra voor de vlasscultuur en de linnenproductie. Overigens leverden de Fenicische steden ook 's werelds eerste glasblazers en produceerden ze de meest gegeerde kleurstof in de toenmalige wereld, de keizerskleur purper. Ook in Judea en de omliggende Joodse gebiedsdelen stonden linnen gewaden en het fijnste lijnwaad hoog in aanzien.

De lijkwade van Turijn kan dus perfect tweeduizend jaar oud zijn en kan afkomstig zijn uit Sidon. Dat geldt ook voor het visgraatpatroon waarin het linnen geweven werd, een kwestie van schering en inslag, een patroon dat al in die tijd in Sidon gekend en gebruikt werd. Volgens de precieze Anquetil ging het om '38 draden op een centimeter schering en 25 draden op een centimeter inslag'.

Alleen waren voor een lijnwaad van die afmetingen minimaal 800 werkuren vereist, volgens Boie 20 werkweken van 40 uur voor één wever. Plus de prijs van het gesponnen vlagaren. Geen won-

der dat volgens de vier evangeliën alleen ‘een rijk en welvarend man’ als Jozef van Arimatea zich zo’n lijkwade kon permitteren. Dezelfde Arimatea die bij Golgotha z’n eigen grafkelder in de rotsen liet uithouwen. Het was alvast geen enkelvoudige smalle nis waarin volgens Joodse gebruiken slechts het lichaam van één afgestorvene kon geschoven worden maar een vertrek met meerdere nissen en alle voorzieningen voor een laatste lichaamsverzorging. Volgens de vier evangelisten was het dat graf waarin de Gekruisigde, in een lijkwade van Arimatea gewikkeld, op een stenen bank voor verdere verzorging werd neergelegd.

Eigenlijk was een *sindon*, de Grieks-Latijnse naam voor de lijkwade, niet noodzakelijk een lijkwade. Als een rechthoekige witlinnen doek van circa 4m30 op 1m10 kon een *sindon*, gewoon een duur lijnwaad, meerdere doelstellingen dienen. Zo tooiden voraanstaande Joden zich wel eens met een *sindon* door het lijnwaad rond hun lichaam te wikkelen en er zich volledig in te verbergen. Een prominent voorbeeld van soortgelijke *sindon* was de linnen doek die een jongeman luidens het Marcusevangelie bij de arrestatie van de Nazarener in de hof van Gethsemane om het blote lichaam had geslagen. ‘Ze grepen hem, maar hij liet zijn kleed in de steek en vluchtte naakt weg’ (Mc 14,51-52). Ook dat kleed werd door Marcus een *sindon* genoemd.

Feit is dat een *sindon* zich uitstekend leende voor een lijkwade. In de lengte kon het perfect dienen om er een overledene op neer te leggen, de voeten aan de ene kant van de lijkwade, het hoofd bij het midden, om het lichaam naderhand met ‘de tweede helft’ te bedekken. Alleen op die manier kon het lichaam van een afgestorvene in één doek en in één beweging helemaal omvat worden.

Weliswaar werden op de lijkwade van Turijn ook katoenvezels ontdekt, zeker door de Gentse professor Gilbert Raes (1914-1995). Raes, die in 1973 bij het lijkwade-onderzoek betrokken werd, was nu eenmaal een autoriteit in katoenvezels aan het Gentse Instituut voor Textieltechnologie. Die katoenvezels kunnen erop wijzen dat

op hetzelfde weefgetouw zowel vlas- als katoengaren geweven werd, maar geen wolgaren. Dat onderscheid was vooral voor de Joodse wereld van cruciaal belang. Anquetil sluit niet uit dat de wever een Jood was. Volgens de Franse historicus van de weefkunst mochten plantaardige vezels – zoals vlas en katoen – ook voor Joden vermengd worden, maar geen wolvezels, want die zijn van dierlijke origine. Stoffen van plantaardige en dierlijke afkomst moesten voor de Joodse tradities absoluut gescheiden blijven. In voorkomend geval, een contaminatie van plantaardige en dierlijke vezels, was de stof ‘onrein’ en zou geen Jood zich eraan bezoedeld hebben.

Tot daar de stof waaruit de lijkwade bestaat. Volgens Boie was ze ‘ivoorkleurig, maar zacht en lichtglanzend gebleven’. Daar is, los van het dateringsprobleem, weinig discussie over. Veel controversiëler is de afbeelding die op de lijkwade te zien is. Een afbeelding is veel gezegd. Zo was het Byzantijns keizerlijk hof al in 944, toen de lijkwade naar verluidt in Constantinopel arriveerde, ontgoocheld dat ‘er zo weinig te zien was’. Het hof had een schitterende beeltenis van een indrukwekkende Verrezene verwacht, niet de flauwe, strogele, roestbruine of sepiakleurige afdruk van een gekruisigde. Dat moesten later ook vele pelgrims ervaren toen ze, soms na een lange pelgrimstocht, de lijkwade te zien kregen. Blijkbaar kon je alleen ‘op de juiste afstand’ er de zwakke afdruk van een mannelijke want gebarde gekruisigde in zien.

Verrassend genoeg, want dat hadden ze in 944 in Constantinopel evenmin verwacht, was de gekruisigde in zijn volle naaktheid op de lijkwade ‘te zien’. En de verbazing steeg ten top toen de eerste geregistreerde toeschouwers beseften dat de vreemde afbeelding tegelijk de voor- en de achterkant liet zien van een circa 1m80 lange man. Beide kanten evenwichtig en bijna symmetrisch verdeeld over de twee helften van het 4m30 lange doek, ‘de beide hoofden’ in het centrale gedeelte tegenover elkaar. Dat kon uitsluitend betekenen dat het effectief om een lijkwade ging en dat de afgestorvene

op de ene helft van het linnen werd neergelegd, de handen zedig over zijn geslachtsdelen gevouwen, waarna hij de andere helft over zich heen kreeg. Dat bewijzen ook de talrijke geschilderde kopieën van de lijkwade in latere tijden. Een schilderij was de monochrome afbeelding zeker niet. Elke schilder zou een veel duidelijker afdruk geschilderd hebben. Wat het dan wel was, zou in de 20ste eeuw het voorwerp uitmaken van het meest uitvoerig wetenschappelijk onderzoek dat ooit aan een relikwie gewijd werd.

Bizar aan die flauwe afdruk van een gekruisigde, sinds 1532 ontsierd door tal van brandplekken die de opgevouwen lijkwade over de hele lengte onherstelbaar domineren, is dat de lijkwade met onvoorstelbare precisie de wonden markeert die de gekruisigde volgens de vier evangeliën toegebracht werden. De nagels in handen en voeten, de doornenkroon, de geseling, de diepe wonde in zijn rechterzijde (door een speer doorboord), de kniekneuzingen bij zijn zoveelste val op weg naar Golgotha. Nochtans volgden de Romeinse soldaten bij een kruisiging geen vast patroon. Het blijkt niet zo dat elke kruisiging voorafgegaan werd door een systematische geselpartij en zeker niet dat de te kruisigen man een doornenkroon of kap op het hoofd werd geramd.

Zo suggereerde Boie dat de Nazarener wellicht twee keer werd aangeklaagd en veroordeeld. Een eerste keer op basis van een aanklacht waarvoor hij ten dode werd afgeranseld, een tweede keer op basis van een aanklacht waarvoor hij gekruisigd werd. In die zin is de afbeelding op de lijkwade even uniek als de gekruisigde Nazarener zelf. Zo heeft de wereldliteratuur nooit een kopie opgeleverd van een gelijkaardige kruisiging. En er werd nimmer een linnen doek gevonden, ook geen lijkwade, met een soortgelijke afdruk. Laat staan een dubbele afdruk van een gekruisigde.

Een geschilderde afbeelding is het zeker niet. Nooit werd op de lijkwade ook maar een spoor van verf aangetroffen. Zelfs niet van rode of gele oker, een pigment dat al in de prehistorie gebruikt werd voor grotschilderingen of rotstekeningen. Zo merkte de

Amerikaanse medicus Gilbert Lavoie (1921-2005) op dat de afbeelding maar één vezel diep zit en dat ‘alleen de bovenste vezels van de draden de vergelijking vertonen die de afbeelding deden ontstaan’, een effect dat geen verf ooit te zien gaf. Evenmin werden op het lijnwaad ooit sporen gevonden van borstelstreken, wat wijst op een vezelverkleuring die niet met borstel of penseel werd aangebracht.

Hoe een *geschilderde* lijkwade er dan wel uitziet en waarin die van het origineel verschilt, blijkt overigens uit tientallen geschilderde kopieën van de lijkwade, kopieën waarvan er één te vinden is in de Lierse Sint-Gummaruskerk. Weliswaar gaat het in Lier om een fors verkleinde kopie uit 1516, mogelijk vervaardigd in opdracht van Margaretha van Oostenrijk, een tante van keizer Karel V. Margaretha was niet alleen landvoogdes in de Nederlanden maar tevens de weduwe van hertog Philibert II van Savoie, de toenmalige eigenaar van de echte lijkwade. Op die van Lier zijn de borstel- of penseelstreken wel duidelijk te zien. Ook kon in dit geval achterhaald worden dat een geelbruine verf gebruikt werd, wellicht op basis van eiwit, naast een donkerder kleur op basis van houtskool.

Wat er op de lijkwade te zien is, lijkt daarom een strogele of roestbruine verkleuring van oppervlakkige vlasvezels die samen de figuur van een gekruisigde vormen. Zo toont de lijkwade volgens de Antwerpse chemicus en sindonoloog Remi Van Haelst ‘ontelbare bruinrode wonden’, alleen al voor de zichtbare delen van het hoofd een zestigtal. Volgens Boie gaat het om 200 duidelijk zichtbare verwondingen van de huid, veelal sporen van geselslagen, nagelwonden, doornenkroon of lanssteek. Verwondingen die zoveel overeenkomsten met de vier lijdensverhalen vertonen dat de lijkwade wel eens ‘het vijfde evangelie’ genoemd werd.